

1918. בשנת בצורת לא יחוש: הנביא ירמיה אומר על האדם הבוטח בה', שאפילו בשנת בצורת לא יחוש: "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, והיה כעץ שתול על מים... ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי" כלומר: מי שדואג בזמן לחינוך הדור החדש, מונע ומרחיק את הבצורת, אפילו כשיהיה חום בעולם לא יחוש ממנו, כי על מים הוא שתול ולא יכול החום ליבשו, כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלוחותיו ויתן פרי בעתו (הנאום והדרוש, עמ' 261).

1569. להרגיש בצער העניים: מעשה באדם גדול שאסף כסף לעצי הסקה עבור עניים, הגיע לפתחו של עשיר אחד, יצא אליו העשיר והתחיל מדבר עמו בשיחה, ביקש העשיר להיכנס פנימה כי קר בחוץ, אחר שהעשיר לא יכל לסבול עוד את הקור, אמר הרב, עתה הגיע הזמן להיכנס: דע, כי הנני אוסף כסף לעניים שקר להם, ואם הייתי נכנס אצלך לבית שיש בו תנורים, לא הייתי מרגיש בצערם והייתי תורם נדבה מועטת (אוצרות התורה ב, עמ' סג).

1920. מנהג השארת אבן על המצבה: יש שנהגו לשים אבן או עשב על המצבה ונאמרו בזה מספר טעמים: א. משום כבוד המת, להראות שהיה על קברו (א"ר או"ח רכח, ב. כד) שלא לעורר קשיים בלימוד, שכן נאמר בגמ' (הוריות יג, ב) שהקורא כתב על גבי הקבר קשה ללימוד (יוסף אומץ יוזפא, סדר הלימוד כד). ג. על פי הסוד, כדי להזמין את ניצוץ הנשמה שתדל לשבת על האבן, וכשיצא משם יש לו לסלק את האבן כדי שהנשמה תחזור למקורה (שפתי צדיקים, מוצפי, מאמרים והנהגות, עמ' 25). יש מי שפקפק במנהג הנחת האבן, שכן נאמר במנוחה שמת שסוקלים את ארונו, לכן במקום אבן יניחו עפר או עשב (יצחק ירן ג, י"ד ב).

1922. השותה מים שלא לצמא: הלכה היא, שהשותה מים כשאינו צמא אינו מברך ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה (שו"ע או"ח רד, ז). אם חלק מרביעית המים שותה לצמא וחלק שלא לצמא, מברך ברכה ראשונה, אך אינו מברך ברכה אחרונה אם לא שותה שיעור רביעית כשהוא צמא. יש הכותבים שנכון להחמיר, אם שותה שיעור של יותר מרביעית שלא לצמא לברך ברכה ראשונה ואחרונה על משקה טעים או מאכל אחר ולכוון לפטור את המים (פס"ת רד, ד).

1924. היוצא ממקום סעודתו החוצה על מנת לחזור מיד: אדם שאכל דבר שברכתו האחרונה 'נפשות' ויצא החוצה על מנת לחזור מיד וחזר מיד, יש אחרונים שלמדו מדין סוכה על פי הריטב"א, שאם יצא על מנת לחזור מיד אינו חוזר ומברך, כך גם כשלא הסיח דעתו וסב"ל (אוצרות יוסף ט, ה). ויש אחרונים שסוברים שלעניין אכילה, בשונה מקיום מצווה, כל אכילה היא חדשה וצריך לחזור ולברך (ברכת ה' ג יא, ט). לפענ"ד, יש לחזור ולברך (הרב הלוי).

1925. הלכות תפילה בשטיבלך: לתפילה בשטיבלך יש יתרונות, כמו מניינים רצופים לאורך היום ואפשרות להצטרף למניין בכל שעה. עם זאת, יש שהדגישו: א. צריך יותר כוונה, כי התפילה פחות רצינית (אז נדברו, תשע"ח). ב. אם מדלגים על וידוי ונפילת אפיים ומנהגו לומר, יאמרנו כקורא בתורה (הרב מוצפי). ג. אם שומע קדיש או קדושה ממניין אחר אינו חייב לענות להם (הליכות שלמה ויב). ד. ישתדל לקבוע לו מקום קבוע לתפילתו באותו חדר (פס"ת צ, הע' 260).

1906. שינוי במלאכות בשבת: 'שינוי' הוא כינוי בהלכה למלאכה הנעשית שלא כדרכה, שמהתורה הדבר מותר, אך חכמים אסרו לעשות מלאכה בשינוי (משנה שבת יג). חכמים למדו שאופן חיוב מעשה המלאכה האסור בשבת הוא דווקא בדומה למה שנעשה במשכן, וממילא העושה בשינוי פטור (חלקת מחוקק אבה"ע כג, ה). קביעת הדרך המקובלת לעשיית הפעולה היא לפי דרך העולם (שבת צב, ב). אדם קטוע ידיים שאין אפשרות אחרת לעשות את המלאכה אלא רק ברגליו, יש אומרים שאיסור המלאכה בשבת הוא רק מדרבנן שבטלה דעתו אצל כל בני האדם, אך יש לומדים מסחיטת פירות שאינם עומדים לסחיטה שהוא אסור משום 'אחשביה' וממילא גם העושה מלאכה כדרכו ביום חול יהיה אסור מהתורה (מנחת שי - כללי מלאכות שבת א, עמ' מז). לפענ"ד, מבחינת גדרי המלאכה, אין בפעולה מעין זה איסור תורה גם אם כך דרכו ביום חול (הרב הלוי).

1921. צירוף קטן למניין: בגמ' מבואר שקטן היודע למי מברכים מצטרף לזימון בברכת המזון (ברכות מז, ב). רוב הראשונים והפוסקים מחלקים בין הזימון לבין תפילה וסוברים שאי אפשר לצרף קטן לתפילה (רמב"ם תפילה ד, ד). לדעת רב האי גאון אפשר לצרף קטן לתפילה (רא"ש ברכות ז, כ). להלכה פסק בשו"ע (או"ח נה, ד) שקטן אינו מצרף בתפילה, הרמ"א כתב שאין לצרפו אפילו אם חומש בידו, אבל יש נוהגים להקל [בצירוף קטן אחד] בשעה"ד. בשו"ת מן השממים' (נג) כתב שמשמים ענו לו שקטן מצטרף.

1923. הלכה למעשה בצירוף קטן למניין: מנהג יוצאי אשכנז שרק בעתות חירום או שעת הדחק גדולה מצרפים קטן בהוראת חכם ויאמרו את הדברים ההכרחיים (פס"ת נה, ט). מנהג יוצאי ספרד יש שכתבו שאין לצרף קטן כלל ולכן יצא ממניין כזה שלא יאירע תקלה על ידו בברכות לבטלה (יב"א או"ח ד, ט). יש שכתבו שאין לצרף קטן, אך אם הזדמן למקום כזה יכול לענות אמן (אול"צ ב ה, ד). יש שאמרו שאם זה מקום שאין להם באופן קבוע מניין, לעניין ערבית ואין ברירה אחרת יש להקל בזה יותר, משום שיש גילוי מן השמים שהשכינה נמצאת בעשרה עם קטנים (הרב יעקב יוסף). ויש שטענו שיוצאי מרוקו נהגו לצרף קטן המניח תפילין (מגן אבות, או"ח נה). לפענ"ד, אין לצרף קטן, אך אם נמצא במקום כזה אין צריך לצאת ויכול לענות (הרב הלוי).

1926. שרה אשת חיל: לפי דברי המדרש, אברהם הספיד את שרה ואמר לראשונה את פסוקי 'אשת חיל', וכך המדרש מבאר כיצד כל פסוק התקיים בשרה אימנו (תנחומא חיי שרה ג). על הפסוק: "דרשה צמר ופשתים", מבאר המדרש ששרה דרשה להפריד בין הצמר [יצחק] לבין הפשתים [ישמעאל], בזה מפאר המדרש את שרה שדאגה לחינוכו הטהור של יצחק ומפני חששה שמא ילמד יצחק ממעשיו הרעים של ישמעאל מיד אמרה לאבהם 'גרש האמת הזאת ואת בנה' (אמרי נועם ב, עמ' לב).

הלכה בהרחבה: שכח יעלה ויבוא ושאלת גשמים בראש חודש שחל בערב שבת

ישנה מחל' בראשונים, איך מתייחסים לחוסר הזכרת 'טל ומטר' וכן 'יעלה ויבוא'. האם זה שלא אמר ותן טל ומטר או יעלה ויבוא נחשב כמי שלא התפלל כלל, או שנחשב שהתפלל רק לא אמר את האזכור האמור. הנפק"מ למחלוקת זאת, אם בתפילה הבאה אין בה את האזכור שדילג: לדוג', אם אותו אדם לא אמר 'יעלה ויבוא' במנחה של ראש חודש, ונחשיב אותו כמי שלא התפלל כלל, הוא יצטרך להתפלל ערבית של מוצאי ר"ח פעמיים, על אף שכבר לא מזכירים יעלה ויבוא באותה תפילה! אבל אם נחשיב את אותו אדם כמי שהתפלל, רק שהוא החסיר את ההזכרה בתפילה, אין טעם להחזיר אותו.

הטור (ס' קח) וכן התוס' (ברכות כו ע"ב) מביאים את ב' השיטות האמורות לעיל. הפתרון למחלוקת זו שביום חול יתפלל ערבית פעמיים ויתנה שאם אינו חייב לחזור ולהתפלל, התפילה השניה תהיה לשם נדבה. אבל באשר לליל שבת שאין בה תפילת נדבה, יש ג' שיטות בפוסקים: א. ר' חיים מבריסק (וכן בשו"ת הר צבי א,נד): יש הבחנה בין טל ומטר ליעלה ויבוא. שאם לא אמר טל ומטר זה נחשב כמי שלא התפלל כלל, ולעומת זאת, אם לא אמר יעלה ויבוא נחשב כמי שלא אמר איזכור בעלמא ולכן לא יחזור להתפלל. לשיטה זו יש תוספת נופך: אם אמר בתפילת התשלומים 'ותן טל ומטר', אך לא אמר יעלה ויבוא, ולכן חזר על תפילתו, ובפעם השניה לא אמר טל ומטר. הכרעה היא שלא יחזור ממה נפשך הוא אמר תפילה אחת כהלכתה. ב. שו"ת חסד לאברהם תאומים (ס' כ) הוא מבין הפוך, שבברכת השנים זה לא שינוי ממטבע שטבעו חכמים וזה נחשב חוסר איזכור ולכן לא יחזור, לעומת זאת, אמירת 'יעלה ויבוא' היא משמעותית ואם לא אמר אותה נחשב כמי שלא התפלל. ג. מג"א אמר בשני המקרים שזה נחשב חוסר איזכור ואין לחזור. עצה טובה לזכור היטב לומר גם 'טל ומטר' וגם 'יעלה ויבוא'. הלכה למעשה, יש צד לומר שטל ומטר היא תפילה מהותית ובה צריך לחזור, אבל מצד שני רואים שאם שכח טל ומטר אפשר להזכיר בשמע קולנו, ולכן הגענו לשוקת שבורה, והעצה הכי טובה לא לשכוח לא ותן טל ומטר ולא יעלה ויבוא.

פרשת חיי שרה: ויתור לעומת נתינה

בפרשתנו אנו מגיעים לניסיון שלפי חלק מהדעות הוא הניסיון העשירי של אברהם אבינו - פרשת קבורת שרה אמנו. בקשר לכך, ראוי להביא את דברי הגמרא (בבא בתרא טו ע"ב): "ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם. ויאמר ה' אל השטן: מאין תבא? ויען השטן וגו' - אמר לפניו: ריבונו של עולם! שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה, עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, לא הרהר אחר מידותיך". השטן חוזר מ"סיום כתובות", ומציין את הניסיון של אברהם אבינו בקבורת שרה. ויש לשאול, מדוע השטן מציין דווקא את הניסיון הזה ולא את שאר הניסיונות? אפשר לומר שמד היום היה אברהם "דתי בלב", אבל היום הוא גילה נאמנות שלמה לבורא עולם.

הדבר בא לידי ביטוי בהמשך הגמרא: "ויאמר ה' אל השטן: השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו' - אמר רבי יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ובאיוב כתיב: איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע. מאי וסר מרע? אמר רבי אבא בר שמואל: איוב ותן בממונו היה. מנהגו של עולם - נותן חצי פרוטה לחנווני, איוב ויתרה משלו". ומסביר רש"י מה הייתה ותרנותו של איוב: "מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות, אומר לפועל: חצי פרוטה אני נותן לך, ונלך אצל חנווני ונקנה בפרוטה ככר או ביצים, ונחלוק. ואיוב ויתרה לחצי השני משלו, ונותן לו כל הפרוטה, שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו ממון". נתינה פירושה לתת משהו למישהו, כמו בנתינת צדקה. וכשאדם נתן משהו - הוא מרגיש "אבו עלי" גדול. לעומת זאת כשאדם מוותר - הדבר אינו ניכר. קל לאדם לתת למישהו לעקוף אותו בכביש אם אותו אדם מסמן לו שהוא מבקש לעבור, אבל אם אותו אדם מתגנב ועוקף אותו - הנעקף ינסה לדלוק אחריהו בהמשך הדרך ולזהות אותו. ההבדל נובע מכך שכשהאדם האחר ביקש לעבור - הנהג נותן לו את זכות הקדימה, והוא מרגיש שהוא "נתן" משהו, ולכן אין לו בעיה עם זה, אבל כשמישהו "חוטף" לו - הוא נאלץ לוותר, והוא מרגיש שאין למעשה הזה "הילה", ולכן זה קשה יותר.

עד קבורת שרה, גדול היה מה שנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, שאצל איוב ראינו ויתור, מה שאין כן אצל אברהם, שמעשיו עד אז היו מעשים "גדולים", עם "הילה", כמו הנפילה לכבשן באור כשדים וניסיון העקדה, ולכן עד פרשת העקדה אברהם נקרא רק ירא אלוהים, ככתוב: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", אבל בפרשת חיי שרה אברהם עושה מעשה של ויתור, שכן למרות שכל הארץ שלו - הוא קונה את חלקת השדה. בידי הוה עובדא, בדין תורה בין שני בני אדם, שהנתבע אמר שהוא מוכן לשלם את הסכום המוסכם, ושאת הסכום שיש עליו מחלוקת - יתנו לצדקה על שם שניהם; אבל התובע לא הסכים, ואמר ש"עסק זה עסק". כשמוותרים על החשבון - האדם לא חש שנתן משהו, ויותר קל לאדם לתת משלו מאשר לוותר.